

Landesbibliothek Oldenburg

Digitalisierung von Drucken

Thomæ Goodwini Moses & Aaron Seu Civiles & Ecclesiastici Ritus Antiquorum Hebræorum

Godwin, Thomas

Bremæ, MDCCX

VD18 12442798

Cap. IV. De Matrimonio.

urn:nbn:de:gbv:45:1-18703

CAP. IV.

De Matrimonio.

I. In hoc capite de *Matrimonio* notanda veniunt.
 I. *Distinctio conjugum seu mulierum.* II. *Modus despondendi.* III. *Ritus nuptiarum.* IV. *Formula divortii.*

II. I. Patriarchæ in V. T. habebant *duas uxorum species*; utraque ipsarum legitima censebatur, *uxoresque* erant, & propterea utriusque quoque liberi legitimi æstimabantur. Hebræi plerumque alteras vocabant נְשִׂים *uxores præcipuas*, ductas solennibus nuptiarum ritibus. Quidam deducunt hanc vocem à נָשָׂו *oblitus fuit*, quasi *obliviosæ dictæ*, quòd plerumque minùs memoriâ valeant, quàm mares. Verùm, non hallucinari videntur, qui dicunt, quòd fœminæ ita denominentur de (1) *oblivione*, quia *paternæ familiæ obli-*

(1) Non illepada est illòrum derivatio, qui נְשִׂים dici putant ab נְשִׂיָא per aphæresin capitis נ, ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐστὶ κεφαλὴ τῆς γυναῖκος, *Eph. V. 23.* Sed à נָשָׂו deducitur, aut quia ipsæ fœminæ nuptæ facile obliviscuntur parentum paternæque domûs, agglutinatæ sponis, aut à contrario, quòd vix conceptam iram dimittant, nec illatæ injuriæ obliviscantur, aut quòd paterna familia in iis oblitteretur, ipsæque oblivioni tradantur. Ultima ratio derivationis probabilissima; nam sic quoque נְקִיָּוָה *fœmina*

oblivione premuntur & quasi obliterantur in Filiabus nuptis. Hinc natum illud tritissimum Hebræorum :

מִשְׁפַּחַת אִמִּי אֵינָהּ קְרֵאָה מִשְׁפַּחַת

familia matris non vocatur familia. *Aben-Esr. Num. I. 2.*

Et è contrario *mas* à memoria dicitur זָכָר, quia in

filio patris memoria conservatur, (†) juxta il-

lud dictum *Absalonis* : Non est mihi filius, בְּעֵבֹר

שְׁמִי הַזְּכוּר propter memoriam nominis mei. 2. *Sam.*

XVIII. 18. Eandem proles masculæ rationem

habitam apud Græcos, testatur *Euripides* : Στύ-

λοι γὰρ οἰκῶν παῖδες ἄρσενες, *Fulcra domus sunt mascula proles.*

III. Posteriorem fœminarum speciem vocabant

פְּרִלְגִישִׁים *Pellices, uxores secundarias*; quam vo-

L 1 2

cem

fœmina derivatur à נָקָב *expressit, expunxit*, quia in fœ-

minis expungitur domus paterna. Quæ autem fuerit dif-

ferentia inter has uxores & pellices, vid. *Cocc. Exc. Gem.*

Sanh. c. 2. §. 8.

(†) Non rejicienda est *Forsteri* conjectura, scil. quodd

זָכָר *Mas* ita appelletur, quia sit, *Dei memoriale* & mo-

numentum, seu, uti *Paulus* loquitur, *Gloria*. Latinorum

autem *Mas* absque dubio fortitudinem notat, & tantun-

dem est, ac *Mars*. Nam ut Græcis ἄρην ab ἄρης de-

scendit, duplicatâ caninâ literâ, ut vox magis mascula

reddatur; Sic latini fecêre *Mas* ex *Mars*, ejectâ literâ

caninâ, Euphoniæ gratiâ, vel ex *Mamers*, quod idem

est ac *Mars*, & fortem olim significavit. Nisi malis à

Chald. מָרָא deducere, quod notat *Dominum*. Vid. supr.

in voce *Maranatha*. Hinc *Arabum* מָר, *maritus*, qui-

busdam derivatur.

cem quidam compositam esse ajunt ex \aleph η δ *divi-
dere*, & \aleph η δ *uxor*, quasi *uxor divisa & dimidia*;
vertimus *concubinas* plerumque, & quidem non
incommodè, nam ipsa Hebraica vox notat *subin-
de obscœnum prostibulum*, aut *vulgare scortum*.

IV. Differentia inter has *concubinas & uxores
primarias* multiplex erat.

V. 1. Ratione *disparitatis* in regimine familiæ;
Uxor primaria erat tanquam *hera*; *concubina* tan-
quam *serva*, quæ solo *thori jure* fruebatur æquè ac
uxor primaria, in reliquis cunctis inferior. Et hoc
patet ex historia *Saræ & Hagaris*.

VI. 2. Ratione *desponsationis*; *Uxor primaria* du-
cebatur à marito certis donis & solennibus spon-
salibus, tanquam pignoribus contractûs conju-
galis. Sic dispensator domûs Abrahami (qui ve-
risimiliter putatur fuisse (2) *Eliezer*, cujus fit
mentio *Gen. XV. 2.*) nomine *Isaaci dedit Rebeckæ
instrumenta argentea & aurea ac vestes Gen. XXIV. 53.*

Hic

(2) *Eliezer* res pretiosas dederat puellæ, antequam
sponsalia agerentur, unde à quibusdam putatur voluisse
virginis animum his donis inescare. *Gen. XXIV. 22.* Hinc
etiam verba coram *Labane* facturus non orditur de pietate
Abrahami, nec de probitate *Isaaci*, aut quomodo ille pa-
tris vestigia premat, sed de opulentia heri sui, spe filii,
deque auro, gregibus, servis &c. vers. 34. 36. eodem
modo, quo hodierni homines, quibus in despondendis
filiis & filiabus quærenda pecunia primùm, Virtus post
nummos. Excusat autem *Eliezerum Lydius ritib. sponsal.*
Quicquid sit, servus fuit, & serviliter, fideli licet animo,
loquitur.

potiùs *filiorum Prophetarum*, inter quos locum primogeniti fratris obtinebat, adeoque primogenituræ jus petebat. Sic ut putandum non sit, eum superciliosè ambiisse majorem spiritûs mensuram, quàm super Elia quiesceret, sed quòd petierit excellere reliquos Prophetarum, quibus deinde *pater* factus est. Hebraïcus loquendi mos in utroque loco idem; פִּי שְׁנַיִם *partem duorum.*

VIII. II. *In modo despondendi* notanda sunt. I. *Intervallum temporis*, intercurrentis *sponsalia & nuptias*; quod quibusdam visum est *annus plenus*, minimum *decem menses*: & hoc colligunt ex historia *Rebeccæ*, cujus frater & mater respondent servo Abrahami, filiam non statim commigraturam esse, sed minimum *decem dies* post sponsalia mansuram. Gen. XXIV. 55. Quem textum exponunt *decem menses*, ac per hos intelligunt שְׁנַיִם יָמִים *annum dierum*. Gen. XLI. I. *Onkelos & R. Salom.* Sed non admittimus hanc expositionem, nam, etsi nostra versio habet, *at least ten dayes, ad minimum dierum decadem*, convenienter τοῖς LXX. & fonti, non tamen sequitur, quòd hoc tempus sumentum sit pro complemento definiti spatii, intercurrentis sponsalia, & nuptias; sed potiùs prodit tenerum matris amorem, nolentis tam maturum filiaë discessum. Nihilosecius plausibile est, quòd intercesserit intervallum temporis, inter sponsalia & nuptias ipsas, licèt id definitum non

non

non sit, aut determinatum certo *dierum*, *hebdomadarum*, *mensumve* numero.

IX. 2. Secundum, quod observandum est hîc, est *ritus contrahendi* matrimonium, qui in Israële triplex fuit; fiebat enim contractus 1. *Argento*. 2. *Scripto* seu instrumento. 3. *Copulatione*; & hæc omnia *præsentibus testibus*; או בשטר או בכסף

בכסף או בשטר או בכסף *Nummo, aut literis contractus, aut ingressu*, וְהָיָה כֹּהֵן וְכֹהֵן אֲחֵרִים, aut ingressu, וְהָיָה כֹּהֵן וְכֹהֵן אֲחֵרִים, hæc omnia coram testibus.

Mos. Kotf. fol. 124. Nummo; fuerit etiam (3) λεπτόν aut pretium æquivalens. Eo tempore maritus his verbis & similibus usus est: הרי את לי

מקודשת לי *Ecce tu es desponsata mihi, Maimon. in Ischoth. c. 3. sect. 1. deditque nummum sponsæ*

L I 4

in

(3) *Cod. Kidduschin cap. 1. §. 1. Uxor acquiritur tribus modis, acquirit se-ipsam duobus. Acquiritur argento, libello, coïtu. Argento: secta Schammai ait; denario, aut quod valet denario. Secta Hillelis ait: Perutâ, aut quod tanti est. Quantum igitur valet perutâ? octavâ parte assarii Italici. Inferius dicitur, cap. ultimo de nummis, quid fuerit פרוטא.*

Vid. Cocc. Exc. Gem. Sanb. c. 2. §. 2. not. 1. Romanis etiam triplici modo acquirebantur uxores, usu, confarreatione, coëmptione. Sponsalia eorum auspiciatò fiebant à cornice aut turture, quia utrumque animal adeo sui comparis studiosum, ut, eo morte affecto, superstes, nullius præterea conjunctionem appetere dicatur. In ipsis sponsalibus dabat sponsus sponsæ annulum pronubum, &, ut Plinius auctor est lib. 33. c. 1. ferreum sine gemma; cujus annuli materia constantiam, forma simplicitatem & eternam perpetuamque vinctiōnem denotabat. Salmuth. ad Panc. Rer. Deperdit. de Nuptiis.

in oculis testium. *Scripto*; scripsit autem hæc sequentique formulâ: *esto mihi desponsata*; quod instrumentum ipsi præbuit coram testibus, subscripto illorum nomine, alioqui desponsatio irrita fuisset. *Copulatione*; ubi hæc verba orsus est: *Ecce, tu eris mihi desponsata copulatione*. Et sic cum ipsa unitus est coram duobus testibus; quâ copulatione factâ erat ipsius *conjux*. Ubi autem cum ea se commiscuerat modo illicito, & cum nondum desponsata, aut factâ sponstatione clanculariâ sine testibus, non fuit hæc desponsatio rata habita. Utcunque sit, interdictum ipsi fuit secundo concubitu ante peractas ritè nuptias. Et quanquam desponsatio fieri poterat singulis his modis, plerumque tamen fiebat *nummo*. Sique volebant, licebat fieri *instrumento literarum*; ast desponsatio, facienda *commixtione*, interdicta erat Israëlitis statutis, & qui contrâ iverat, cædebatur virgis, etiamsi desponsatio firma staret. Hi solennes ritus sponsales peragebantur à marito & nova nupta sub tentorio seu *papilione* hunc in finem erecto, quem suâ linguâ dicunt תבנית *tabernaculum*. *Elias Thisb.* Huc alludit *Psalmista Ps. XIX. 5. 6. In iis Soli posuit tentorium. Et ipse est ut sponsus, prodiens ex thalamo suo; alacris est ut heros, ad decurrendum iter.*

X. III. *Ritus (4) nuptiales peragebantur in concio-*

(4) Alii insuper fuerunt antiquis & sunt hodiernis *Judæis nuptiales ritus*, quàm quos tangit Autor hoc capite. Vid.

cione minimùm decem hominum, in benedictionibus & gratiarum actionibus ad Deum; unde ipsa domus vocatur בֵּית הַלְּוִי (5) & epithalamia הַלְּוִי Hymni. Sponsi amici intimi, qui comitabantur ipsum, hocce epithalamii cantantes,

L 1 5

tes,

Vid. *Lightfoot Job. 2. Buxtorf. Synag. Jud. cap. 28. Lydii ritus nuptiales. Apud Romanos varii & plurimi fuerunt nuptiales ritus. Vid. Salmuth. loc. cit. Rosin. Antiq. Rom. l. 5. c. 37. 38. Goodwin. Anthol. Hist. Rom. l. 2. sect. 2. c. 20. Hildebrand. Antiq. Nuptial. Apud Græcos quoque erat hoc sanctissimum coeuntium pignus; ut divisum gladio panem sponsus uterque libaret; forsan qui gentis mores condiderunt, parco & parabili victu ostendere voluerunt jungentibus opes, quantulo contenti esse deberent. Q. Curt. l. 8. c. 4. Similem ritum notat Stukius Tigurinus conviv. Antiq. 1. 30. Huc alludere putatur Hoseas III, 2.*

(5) Duæ aliæ videntur posse esse rationes, cur domus nuptiarum & epithalamia ita dicta sint. 1. Quia epithalamio ibatur in laudes sponsæ, nam tripudiando cantabatur hocce: *Non opus ei fuco, aut complicatione capillorum, ipsa formosissima est.* 2. Potissimùm, quia in V. T. illi, qui conjugio multisque hæredibus dotati erant, celebrabantur, dum quisque terram Canaan à suo semine, multa in copia hæreditari optabat. Unde steriles & cœlibes inter eos flocci pendebantur, imò sterilitas probro ducebatur. *Luc. I. 25. Hinc celebrari ponitur pro connubio jungi Psal. LXXVIII. 63. Virgines illius לֹא הָיוּ לְוִי non sunt celebratæ, h. e. Virgines plurimæ speratis nuptiis per mortem sponsorum exciderunt, & sic non ductæ sunt. Jud. IX. 27. הַלְּוִי pro festiuitate legitur.*

tes, appellabantur $\epsilon\iota\omicron\iota\ \&\ \nu\omicron\mu\phi\acute{\alpha}\nu\omicron$ (6) filii thalami. *Matth. IX. 15.* Tales videntur fuisse triginta illi socii, quos assumpsit Simson. *Jud. XIV. 11.*

XI. Formula hujusmodi benedictionis latè describitur à Genebrardo; cujus summa hæc est. Præcipuus horum sociorum, sumpto calici benedicat, inquit: *Benedictus tu Domine Deus noster, Rex mundi, qui creas fructum vitis; deinde pergit: Benedictus sit Dominus Deus noster, Rex mundi, qui creavit hominem secundum imaginem suam, secundum imaginem similitudinis suæ, & paravit eo sibi ædificationem æternam; Benedictus sis tu Domine, qui eum creasti.* Postea sequitur: *Benedictus tu Domine, Deus noster, qui creasti gaudium & lætitiã, sponsum & sponsam, charitatem & amorem fraternum, hilaritatem & jucunditatem, pacem & societatem.* Precor te, ô Domine, citò audiatur in civitatibus Jude & vicis Hierosolymæ vox gaudii & lætitiæ, vox sponsi & sponsæ: vox exultationis in thalamo dulcior est omni festo, & liberi suaviores, quàm
suavitas

(6) Hebræis dicebantur בני חופר filii conopei, socii sponsi. Præter hos autem duo alii fuerunt שושבני socii dicti, quorum alter erat $\delta\ \phi\iota\lambda\omicron\ \&\ \nu\omicron\mu\phi\iota\varsigma$ amicus sponsi *Joh. III. 29.* alter sponsæ, ministrabantque eis, tempore præsertim ingressus in thalamum, caventes ne quid fraudis esset circa signa virginitatis. Vid. *Cocce. Exc. Gem. Sanb. cap. 11. §. 76. not. 1. & Lightfoot. Joh. II.* Sic Romani habebant suos paranymphos, qui sponsum in domum soceri deducebant, & nymphagogos, aut promneitrias seu pronubas, sponsam ducentes. Vid. *Matth. Mart. Lex. Phil.*

suavitas omnis cantionis. Hoc finito, propinat
(7) conjugibus novis.

XII. Hic ritus celebrandi Deum hoc tempore non fuit supervacaneus & frustraneus; siquidem fructus ventris expectabatur à Deo, tanquam singularis benedictio; quod agnoscunt Judæi, dicentes: *Quatuor claves* sunt in manu ejus, qui totius mundi Dominus cluit, quæ nec *Angelis* nec *Seraphimis* concreditæ sunt; nempe, מפתח מטרין מפתח פרנסה מפתח קבורה מפתח עקרתינן *clavis pluvia, clavis cibationis, clavis sepulcrorum, & clavis sterilitatis.* Targum Hierosol. Gen. XXX. 31.

XIII. Quod attinet *clavem pluvia*, sic loquitur Scriptura: *Aperiet tibi Dominus thesaurum suum bonum, cælos, ad mittendum pluviam in terram tuam.* Deut. XXVIII. 12. Quod attinet *clavem cibationis*, sic legitur: *Aperis manus tuas, & satias omne vivens bene-*

(7) Hodierni etiam Judæi, quando novi sponsi sub dio ante ostium Synagogæ copulantur, duos vitreos cyathos habent angusto collo, è quibus bibunt sponsi. Primum cyathum, non evacuatum penitus, sponsus jaculatur in stellam è lapide supra fores Synagogæ cælatam. Tum lecto instrumento dotali & demurmuratis quibusdam precatiunculis, Rabbinius alterum sponsis cyathum præbet, quem ferè plenum impingit rursus in istam stellam, attentâ Judæorum circumstantium turbâ, num scopum attacturus sit. Rationem hujus jaculationis non didici, & credo quoddam alia sit, quàm ea, quam adfert *Buxt. Synag. J.c. 28.* quasi eâ confectione tristem devastati templi memoriam incuteresibi velint.

benevolentia. Ps. CXLV. 16. Quod attinet clavem sepulturae, ita habetur; Ecce ego aperiens sepulcra tua, Ezech. XXXVII. 12. Quod attinet clavem sterilitatis: Deus recordatus est Rachelis, & aperuit matricem ejus. Gen. XXX. 32. Quibus docetur, quod has quatuor res Deus sibi suæque potestati reservavit, scil. pluviam, alimenta, resurrectionem nostrorum corporum, & propagationem generis.

XIV. *Tempus nuptiarum plerumque videtur fuisse septem dierum. Vid. Thisbit, in יתן. Simson nuptiarum suarum festum celebravit septem dies. Jud. XIV. 13. Et de his septem nuptiarum diebus intelligunt Theologi illud Labanis ad Jacobum de Lea: comple septimanam hujus, tum dabimus tibi quoque istam. Genes. XXIX. 27. August. Quæst. Gen. super Genes. c. 88. Quo dicto putatur petiisse, ne Jacob repudiaret Leam, sed confirmaret præsens connubium, complendo ordinarium nuptialium dierum numerum. Ab hoc ritu, ut & ab illo Josephi, septem diebus lugentis patrem, Gen. L. 10. ortum est illud inter Judæos proverbium: Septem ad convivium, septem ad luctum.*

XV. *Summus nuptiarum moderator vocatur מַשְׁכֵּן בַּעַל, quod nomen aptè exprimitur per illud, (*) Ἀρχιτεκλινοῦ. Joh. II. 9. Hodierni Judæi*

(*) *Sup. Cap. de conviviis diximus quæpiam de hac voce. Hic saltem nota, quod in Glossis Isidori hæc vox exponatur Major Domus; quod dignitatis nomen in Gallia olim usitatissimum fuit, notavitque Aulæ magistrum, seu Palatii*

Judæi in Italia, invitantes quempiam ad nuptias, hæc ajunt: N. N. *invitat te, ut testes conjugium filiae suæ præsentia tuâ in nuptiis, &c. cui regerit invitatus:* מזל טוב *Stuk. de conviv. l. 2. c. 3.* Quod quidam dicunt esse vulgarem gratulationem; *Fortuna bona!* verum, potius putem, quod novis conjugibus adoptata eo sit *singularis benedictio in generanda prole;* hinc annulo pronubo idem hoc inscriptum erat; מזל טוב *Munst. Gen. XXX.* Hebræi etiam Planetam Jovis vocant מזל, cujus influxum magnæ virtutis in generatione esse reputant. Sed *Mazal* notat alium quemcunque Planetam aut sydus cœli, juxta illud Hebræorum tritum: *Non est tibi ulla herba inferius, cui non sit Mazal, sydus, in firmamento;* וְיָבִי מַזָּל לְפָנֶיךָ *Mazal ferit ipsam, & dicit ei: Cresce.* Sic, quia etiam טוב notat bonum, phrasis ista sonabit: *fiat fausta hora, aut sub bono Planeta!* (†)

XVI.

Palatii comitem aut Judicem, den Pfalz-Grav / Archidapiferum, den Hoff-und Speißmeister. Cæterum de Tricliniis veterum scripsere *Ciacconius* ac *Fulvius* nec non *J. Lipsius* & *Stukius*, aliique.

(†) Omnes penè nationes siderum influxum & vires credentes, pro conjunctionibus stellarum faustos vel infastos annos, menses, dies, horas, reputarunt. Antiquis *Gothis* præprimis illa sententia, curaque fuit, ut sidera considerarent in rebus agendis, (nam verbum *considerare* proprium est Astrologorum, uti θεωρεῖν Theologorum, à θεωρὸν ὄραϊν, dicente *Vossio* in *Etymol.*) à quibus Danica

XVI. *Tempore nuptiarum* tradit quoque maritus uxori *instrumentum literarium*, scribente id Notario, solvente sponso. Hujus vigore sponsus sponsæ dat 200 *denarios*, h. e. 50 *siclos*, si sit virgo; si autem vidua, 100 *denarios*, h. e. 25 *siclos*. Hæcque summa vocata est *radix*, seu *præcipua dotis pars*. (8) Dos non poterat esse minor, sed major, pro lubitu sponsi, adæquans licet talentum auri. Memoratur contractus inter *Tobiam & Saram*, formatus

Danica Gens etiamnum hoc retinuit, ut eximii sint Astrologi. Nostri *Germani* itidem ab antiquis temporibus propitias & benevolas stellas earumque influxum credebant; unde nos hodieque dicimus; *der Mensch hat keinen Stern*; item, *es ist kein Stern bey der Sach!* h. e. *Est infelix homo*; item *non est ei fors prospera!* *Chinenses* in ista opinione, ad superstitionem & insaniam usque, hærent fixi. Nil ferè agunt vel in publicis vel privatis rebus inconsulto Astrologo quopiam. Atque quùm quinque ipsis sint *Elementa*, & quinque *Planetas* eis dedicarunt, horumque conjunctiones summâ sollicitudine observant, *Saturnum* appellantes *stellam Terræ*; *Jovem*, *stellam Ligni*; *Martem*, *stellam Ignis*; *Venerem*, *stellam Metallum*; *Mercurium*, *stellam aquæ*; Nam *Lignum & Metallum* ipsis *Elementa* sunt, *Aër* neutiquam.

(8) Dos, quam maritus uxori attulit, ratione diversarum gentium diversa fuit. *Strabo* refert, quòd apud *Carmanos* non licuerit juvenibus priùs cum uxore jungi, quàm caput hostis ad Regem tulerint. Unde ille mos inter *Judæos antiquos*, præprimis, cùm *Cananitæ* necdum jugo colla subderent, obtinuisse putatur, sic, ut *Caleb* superanti *Kiriath-Sepher* promiserit filiam suam *Achsam*, & *Saul* superanti *Goliath* *Philistæum*, filiam suam *Merob*. Verùm existimem, hoc non tam usu receptum fuisse apud *Judæos*, quàm paucis exemplis extraordinariis contigisse.

tus non per *Notarium*, sed *Raguelem*, sponsæ patrem. Ubi notandum, quòd ante exarationem hujus instrumenti literarii facta fuerit *traditio mulieris, tradita marito*; His verbis adhibitis: *Ecce secundùm legem Mosis accipe illam. Tob. VII. 15.*

XVII. Apographum hujus instrumenti dotalis sumptum est à *Bertramo ex Talmude Babyl.* Vid. *Buxtorf. Grammat. Chald. pag. 383.* Summaque hæc est: *Sexto septimanæ die, quarto mensis Sivan, anno 5254. à Cond. M. juxta computum, quo utimur hic Massilia, urbe sita ad mare Schoar, sponsus Rabbi Moses, filius R. Jehudæ, dicit sponsæ, Claronæ, filia ex R. Davide R. Mosis, civis Lissabonensis filio. Sis mihi in uxorem secundùm legem Mosis & Israël, & ego secundùm Dei verbum te colam, honorabo, alam, regam; secundùm morem virorum in Israël, qui suas conjuges colunt, honorant, sustentant, fideliterque regunt. Do quoque tibi dotem virginitatis tuæ, 200. denarios argenteos, qui tibi debentur juxta legem, ut & alimentum, vestimenta, & sufficientes necessitates, nec non cognitionem juxta consuetudinem universæ terræ. Sic Clarona virgo acquiescit hoc, fitque conjux R. Mosis sponsi, Fil. R. Jehudæ.*

XVIII. Finitis nuptiis, uxor à marito tria poscere poterat. 1. *Alimenta.* 2. *Vestimenta.* 3. *Concubium*, seu jus thalami; quod notant ex *Exod. XXI. 10.* Si aliam accipiet sibi, alimentum ejus, vestitum ejus, officium debiti conjugalis, non subtrahet. Quòd respicit *Apostolus*, id officium vocans *ἔννοιαν ὀφειλομένην debitam benevolentiam.* *i. Cor. VII. 3.*

XIX. Uxor, cùm primùm ostenderetur marito,

rito, textit caput (9) *tegmine* in signum *subjectionis*,
Rebecca accepit peplum, & operuit se. Gen. XXIV. 65.
 Proptereaque (nempe in signum *subjectionis*) de-
 bet mulier ὅτι τὸ κεφαλῆς ἐξουσίαν ἔχειν. 1. Cor. XI. 10.
 Ubi per ἐξουσίαν *potestatem* Apostolus intelligit *ve-*
lamen. Si quis quærat, cur *velamen* nomet *po-*
testatem, præsertim cum sit nota *subjectionis*?
 Resp. Apostolus, quum fuerit *Hebræus ex Hebræis*,
 potuit respexisse Hebræicum vocabulum קַרְדִּי,
 quod notat *velamen*, descenditque à verbo קַרְדִּי
subdidit, *subjecit*, *potestate usus est*; & sic vox Græ-
 ca ἐξουσία eodem sensu, quo Hebræa, sumi potest.
 Et sane, quid est illa sub viro *subjectio*, nisi *potestas*
 & *protectio* uxoris, si conferamus pristinum vir-
 ginitatis ipsius statum? Et proinde marito zelo-
 typiâ adversus illam accenso, inter alia tristitia
 signa

(9) Quid illud *peplum* seu *tegmen*, Judæis usitatissimum,
 denotârit, superius jam dictum est. Idem mos Romanis
 familiaris fuit, ut sponsa, cum duceretur ad sponsum,
flammeo obnuberetur, unde *nuptiæ* dictæ sunt à *nubendo*.
 Erat autem ipsorum *flammeum* lutei seu rutili coloris, ut ne
 virginis pudor proderetur, aut si quid animadverteretur
 in facie ruboris, is è velo color, non è genis, emicare
 videretur. Hinc *Claudian. lib. 2. de Raptu Pros.*

————— vultibus addunt

Flammea sollicitum prævelatura pudorem.

Et *Lucan. l. 2.*

*Non timidum nuptæ leviter tectura pudorem,
 Lutea demissos velârunt flammea vultus.*

Vid. *Rosin. Antiq. l. 5. c. 37. Salmuth. ad Panciroll. l. cit. Ho-*
dierni Judæi & sponsum & sponsam totos peplis involutos
ante ostium Synagogæ copulant.

signa jubebatur quoque stare, ad explorationem
sui, nudato capite, Num. V. 18. בלא רדיך sine Re-
did, ἀνδρ ἐξουσίας. (†) Sic ergo interpretor verba
Maimon. in Sota c. 3. sect. 5. Quo significabatur,
quòd si se purgare à crimine non possit; ἀπὸ τῆς νύμφης
M m & in

(†) Autor putat, Apostolum I. Cor. XI. 10. propterea
ἐξουσίας capiti nuptiarum adjectam velle & pro רדיך vel
כסות usurpare, ut notet, ipsas non amplius virgines in-
nuptas, sine ulla potestate, sed jam Heras esse, & po-
testate cum viro frui, quâ nudata fuerit mulier adulte-
rii accusata. Num. V. 18. Verum in contrariam senten-
tiam ire nos jubent multæ rationes. 1. Virgo potius li-
bera fuit, & absque potestate, quàm nupta. 2. Eodem
ad Corinth. capite Paulus demonstrat Virum debere esse,
& precari in confesso sacro, nudato capite & revelatâ
facie, tanquam eum, qui sit, aut ex quo reluceat,
ὃς ἀόξη τῆς θεῆς, vel cujus Deum non pudeat, & quem non
pudeat ad Deum appropinquare; planè aliter ac fiebat
sub V. T. ab Israëlitis, qui servi & non liberi erant. 3.
Propterea ad denotandum, uxorem non debere tanquam
liberam & sui potestatem habentem, vel ἀνευ κμήτης τῆς
ἀρεσκίας absque honore vultus, uti LXX. Gen. XX. 16.
vertunt, in concione sacra, ubi testes præsentis sunt an-
geli, comparere, atque sic contra gentium Asiaticarum
morem, vultus honorem & pudorem capitisque gloriam,
seu Virum, prostituere, jubet illam habere ἐπὶ τῆς κεφα-
λῆς ἐξουσίας, in capite potestatem, seu רדיך, pallium mu-
liebre, flammeum, aut velamen, h. e. signum potestatis,
sub qua jam sit, & quâ jam tegatur & vestiatur; ne alio-
quin videatur subjectionis suæ oblita, non agnoscere ca-
pitis sui, seu Viri, potestatem, qui uxoris gloria, & ho-
nor est. Hinc l. c. ad Corinth. quædam exemplaria Græ-
ca, loco ἐξουσίας legunt περιβολοίον, amictum, seu amictum,
einen Umbwurf.

& in posterum exuenda sit omni potestate, quã antea sub marito gavisa est.

XX. IV. Peractis nuptiis consummatoque conjugio subinde admissus est (10) *libellus repudii*, quem Hebræi vocant ספר כריתות, *Libellum abscissionis* (quia uxor hoc pacto abscinditur à familia mariti) Græci Βιβλίον ἀποσσεως, *Libellum abscissionis*.

XXI.

(10) Vix credi potest, quàm faciles & liberales fuerint Judæi ad scribendum tradendumque *repudii libellum*, abutentes illâ permissione *Deut. XXIV. 1.* Uxorem autem *repudiare* licuit. 1. Si cum vicino sermonem miscuisset. 2. Si visa esset immodesta. 3. Si usura linguæ amisset. 4. Si ipsa mariti oculis non alluberet. 5. Si cibos nimio sale consperisset. 6. Si formosior alia marito arrideret. 7. Imò si ulla aut nulla causa *dimittendi* adesset. Hærebant tamen Hypocritæ circa *dimissionem* uxoris primæ. Vid. *Cocc. Exc. Gem. c. 2. §. 15.* Multas alias quoque *repudiandi dimittendique* causas invenio apud *Christian. Gerson.* nim. 1. Si rogata non vult cum marito in terram sanctam proficisci. 2. Si quid viro comedendum dedit, quod non decimatum prius. 3. Vel de quo primitiæ non separatæ. 4. Vel si licito tempore cum marito nollet concumbere. 5. Vel si votum suum quodcumque non præstitisset. 6. Vel si nudo capite foras vel iret, vel foris neret. 7. Vel si cum coelibere luderet. 8. Vel si diris devoveret & filium filiamve. 9. Vel si nollet iisdem pulcras vestes parare. 10. Vel si rusticâ durâve uteretur linguâ, ita ut in vicini ædibus audiri possit. 11. Vel si menstrua non certa haberet. 12. Vel si triennio non esset enixa infantem. 13. Vel si in publico lavacro se ablueret; quod si præcedentium criminum quid in ea deprehensum est, sine dote domo ejici potuit, si verò sequentium, non nisi cum dote ea dimitti debuit, scil. 1. Si labes vel defectus corpus ejus dehonestaret. 2. Si multum sudaret. 3. Si cicatrix à canis morfu remansisset. 4. Si

XXI. Decem res censebantur requisitæ fuisse tanquam fundamenta & rationes repudii. *Maim. de divort. c. 1. sect. 1. nim. 1. Ut non nisi sponte maritus ipsam repudiaret. 2. Ut dimitteretur libello, non ullâ aliâ re. 3. Ut summa libelli esset de repudiatione & expulsionem ejus ex possessione. 4. Ut causa repudii esset inter ipsum & ipsam. 5. Ut scriberetur cum illius nomine. 6. Ut non deessent post ejus scriptionem actiones, præter insinuationem. 7. Ut traderet ei. 8. Et quidem coram testibus. 9. Atque secundum legem repudii. 10. Ut*

M m 2 mari-

4. Si ore fetorem exhalaret. 5. Si ubera latam palmam distarent. 6. Si verruca ex fronte protuberaret. 7. Vel si altera mammaram esset major. 8. Vel si exerto collo in plateis obambulet. 9. Vel si infanti ubera publice præberet. 10. Vel si netrices nocturnæ de ipsa sermones miscerent. 11. Vel si cibum pateretur aduri. 12. Vel si non posset maritus eam amare. 13. Vel si sciret elegantiorrem ducere. 14. Vel si in ædibus suis mercatorem vel pharmacopolam deprehenderet, uxoremque cinctorium induentem. 15. Vel si sputum super lecto cerneret. 16. Vel si calcei uxoris eo starent loco, quo deberent mariti. *Divortia quoque Romani facili negotia & causâ faciebant, sic, ut flaccescente formæ flore sæpè amor mariti flaccesceret, hinc Juven. Sat. 6. vers. 143.*

Cur desiderio Bibula Sertorius ardet?

Si verum excutias, facies, non uxor amatur;

Tres rugæ subeant & se cutis arida laxet,

Fiant obscuro dentes, oculique minores,

Collige sarcinulas, dicet libertus, & exi

Ocyus, & propera, sicco venit altera naso.

Sulpitius Gallus cum uxore divortium fecit, quod eam foris nudo capite conversatam comperisset; Cicero Terentiam suam repudiavit, virginemque duxit apprimè dotatam, ut æri esset solvendo. Plutarch. in vita Ciceron.

maritus, aut alius in hoc munus deputatus, traderet uxori.

XXII. Formula libelli illius hæc fuit: Die hebdomadis N. Mensis N. Anni N. à C. M. computo, quo utimur hac in urbe N. sita ad fluvium N, in Provincia N. Ego N. filius Rabbi N. de provincia N. sed nunc habitans in loco N. prope ad fluvium N. volui cum summo animi consensu, & absque ulla coactione, ac repudiavi, dimisi, atque expuli te, te, inquam, N. uxorem meam de provincia N. filiam Rabbi N. habitantis in provincia N. & nunc in loco N. sito prope fluvium N. que antehac uxor mea fuisti. At nunc te repudio, dimitto, & te expello, ut libera & tui juris sis, ab easque & nubere possis alicui viro, cuicunque placuerit. Et nullum virum repudies propter me, ab hodierno die usque in perpetuum. Libera ergo & legitima es cuivis homini: Atqui hic esto tibi à me libellus repudii, epistola divortii, & literæ expulsionis, secundum legem Mosi ac Israëlitis.

N. Filius N. Testis

N. Filius N. Testis.

Hæc forma reperitur apud Mos. Kots. fol. 133. Aliud exemplar ibidem habetur, item in Mose Ægyptio, part. 2. fol. 59. unde desumpta est hæc testium subscriptio, quam apposuimus.

XXIII. Hic libellus scriptus (11) est à Notario,
Salom.

(11) Libellus repudii etiam has condiciones requirebat, videl. 1. Ut esset scriptus in loco, ubi duo flumina confluerebant. 2. Linguâ Chaldaicâ. 3. Atramento. 4. Super novo pergamento. 5. Non pluribus nec paucioribus quam duodecim lineis. 6. A marito ipso, vel quos ad eam rem ipse delegasset.

Salom. Jarchi. Hof. I. 10. Præterea uxor repudiata, & vidua, non poterant secundum conjugium ingredi, priusquam abissent 90. dies post diem repudiationis aut mortis mariti & conjugii ultimi, eò fine, ut pateret, utrum prægnans esset, annon? & ut liqueret, utrum sit semen primi an secundi mariti? Maim. de divort. cap. 11. sect. 18.

XXIV. Recepta apud (12) Romanos consuetudo fuit circa nativitatem Salvatoris nostri, ut
Mm 3 ipse

(12) Romanorum tamen uxores non dicuntur repudiare, sed renuntiare maritis, quemadmodum apud Athenienses ἀποπέμπειν de maritis, ἀπαλείπειν autem de uxoribus renuntiantibus dicitur. Quoniam ergo & uxores maritis renuntiare non metuebant, propterea facile fieri potuit, ut una scemina brevi tempore, pro ingenii sui mutabilitate, multos adscisceret maritos. Non hinc prætereundum illud, quod *Valla* in Italia contigisse prodit. Ibi aliquando vir quidam & scemina ex infima plebe connubium inierunt; vir, qui jam 20. uxores sepeliverat, & mulier, quæ jam maritum vigesimum secundum duxerat. Summa ergo omnium fuit expectatio, quis quem educeret & sepeliret. Vicit autem maritus, & totius urbis populi confluyente multitudine tanquam victor ancipitis certaminis & fortissimi hostis, coronam redimitus est. Hebrææ itidem uxores maritos eò adigere poterant, ut sibi *libellum repudii* scriberent atque traderent, ob sequentes rationes. 1. Si maritus nollet in terram sanctam secum migrare. 2. Si scabiosus. 3. Si ore fætido. 4. Si tam sordidus esset, ut etiam collecta canis excrementa venderet. 5. Si nollet, ut intra duos menses patris sui ædes ingrederetur. 6. Neque ut invitata ad convivium compareret. 7. Neque mœstos visitaret. 8. Neque quidpiam mutuò daret vel acciperet. 9. Vel si nollet eam sustentare. 10. Vel si maritus esset faber cuprearius, vel coriarius. Ita illi hypocritæ volebant videri, ac si non putarent, odorem auri bonum esse ex re qualibet.

ipsæ etiam fœminæ maritos suos *repudiarent*, & aliis pro lubitu nuberent. De hac re loquuntur Gentiles Scriptores.

— Sic sunt octo mariti
Quinque per autumnos —

Juvenal. Sat. VI. vers. 230.

Et nubet decimo jam Thelesina viro.

Martial. l. 6. Non consulum, sed maritorum numero annos suos computant Sc. Senec. 3. de benef. 16. Literæ ab uxore traditæ vocabantur *γεγάμηται ἀπολείψως* literæ derelictionis, non abscissionis, aut dimissionis. Plutarch. in Alcibiad. Eadem praxis & apud Hebræos valebat. Hinc est illud Marc. X. 12. Si mulier virum suum reliquerit *ἀπολύσῃ*, & nupsit alii, Sc.

XXV. Licet autem eo tempore secunda cum aliis *connubia* post hæc *divortia*, humanis legibus non prohiberentur, attamen Dei Lex tam *repudium* istud, seu *divortium*, quàm *connubium* istud damnat; & personæ, ingredientes secundum thalamum post istiusmodi *divortia*, habentur Deo *Digami*. Ob hanc rationem jubetur præprimis Minister esse *μίας γυναίκος ἀνὴρ* unius mulieris vir, 1. Tim. III. 2. & mulier *ἐνὸς ἀνδρός γυνή* unius viri mulier, 1. Tim. V. vers. 9. In quibus locis *nuptiæ secundæ* (ubi vir aut mulier è vivis abiit) non plus prohibentur, quàm Poëta illis interdicit, simili loquendi modo:

Unico gaudens mulier marito,

Hor. carm. 3. 14.

XXVI.

XXVI. Tandem nota, quòd sponsa suo spon-
so quoque attulerit dotem (13) jam minorem ;
jam majorem ; quam vocabant *Rabbini* נרביני.

Elias Thisb. item *Salom. Jarchi. Gen. XXXI. 15.* Ita
Raguel dedit ipsi Saram, uxorem ipsius, cum dimidio
facultatum, mancipiis, jumentis, & pecunia. Tob. X. II.

CAP. V.

De Sepultura.

I. **M**Ultæ ceremoniæ observabantur ante de-
nati hominis humationem. 1. Proximus san-
guine clausit oculos mortui. *Joseph. imponet*
manum suam oculis tuis. Gen. XLVI, 4. Hic ritus
& ipsis (1) *Romanis* atque *Græcis* peregrinus non
fuit. *Ovid.*

M m 4

Ille

(13) *Dos*, quam uxor marito afferebat inter *Judæos*,
fatis tenuis plerumque erat, hinc etiam sola vestimenta
& ornamenta, quæ sponsa secum fert, נרביני vocan-
tur. Unde videtur factum *Raguelis* esse præter morem
gentis. *Lacedæmones* suas filias nullâ dote elocabant, vi
legis, quam tulit *Lycurgus*, ne forsan ob inopiam quæ-
dam innuptæ relinquerentur, & aliæ expeterentur, non
virtutis, sed opum delectu habito. *Justin. lib. 3. cap. 3.* Cæ-
terum *Latinum* vocabulum *Dos* venit à *Græco* Δός, item
δός. Formula autem, quâ dotem dicebant, erat istius-
modi apud *Romanos*: *Tot doti tibi erunt.*

(1) *Romanis* hic ritus usitatissimus fuit ; hinc *Plinius lib.*
9. cap. 37. *Morientibus oculos operire, rursusque in rogo*
patefacere Quiritium magno ritu sacrum est ; ita more condito,
ut